

VEUS QUE PARLEN

(Estratègies narratives de Jesús Moncada)

L'obra literària de Jesús Moncada no és gaire extensa en termes comptables i queda reduïda, deixant a banda la novel·la en què estava treballant abans de la seva mort, a mitja dotzena de títols i una torna. Tanmateix, és una sort que la literatura no es mesuri mai en termes quantitius i que allò que compta sigui la intensitat i l'ànima original dels dos reculls de contes (*Històries de la mà esquerra*, 1981 i *El Cafè de la Granota*, 1985), la sobirana grandesa de les tres novel·les (*Camí de Sirga*, 1988; *La galeria de les estàtues*, 1992, i *Estremida memòria*, 1997), l'experiència de narrativa mixta que penja de *Calaveres atònites* (1999), i la torna de textos miscel·lànic aplegats a *Cabòries estivals* (2003). La meua intenció, en el paper que segueix, és acostar-me a la cuina de la seva narrativa curta, posar una lent d'augment en la rebotiga de l'escriptura i prémer el zoom davant d'alguns contes per analitzar-hi un dels mecanismes narratius en els quals va excel·lir l'escriptor de Mequinensa.

En un estudi d'anys enrere dedicat a la narrativa breu de Jesús Moncada, Emili Bayo i Mercè Biosca van acotar tres camps de treball en allò que en diríem les seves estratègies de contista: de primer i pel que fa als recursos emprats, assenyalaven que n'utilitzava pocs per bé que n'aconseguia un notable grau d'eficàcia. Pel que fa l'estil, apuntaven que es distingia per la brevetat i la rapidesa en la resolució de les històries, per l'habilitat en la creació de la metàfora narrativa, per la freqüent utilització del diàleg i per l'ús ocasional de la tècnica del "flash-back". Finalment, quant a les tècniques constructives, remarcaven que el soliloqui era una dels més emprades i, alhora, la que li donava uns resultats més brillants¹.

Comparteixo, en general, aquest tercet de consideracions i també crec que la millor música dels contes del mequinensà flueix quan equilibra la ironia amb les diverses formes de soliloqui. Tot i això, si hagués de triar els dos o tres títols que encara em semblen les seves millors peces, em decantaria per històries vinculades a l'Ebre, continent i contingut cabdal de la seva literatura, i els meus candidats serien, per l'ordre que els cito, *Revenja per a un difunt*, *Aniversari* i *Un barril de sabó moll*. També és cert, però, que sempre m'ha sorprès la seva traça de narrador a

¹ Emili Bayo i Mercè Biosca, *Guia de lectura de Jesús Moncada*. Barcelona, Edicions de la Magrana, 1992. Una part de l'estudi, el referit a la narrativa breu, ha estat publicat a *Jesús Moncada. Su universo literario*. Ayuntamiento de Mequinensa / Gobierno de Aragón, 2005 (pàgs. 175-185)

l'hora d'explicar una història a partir del soliloqui o el monòleg d'una única veu que parla. És una habilitat constructiva que, en el seu cas, es desplega en tres modalitats diferents: la melodia única de qui parla en veu alta; la veu escrita en forma de discurs o cal·ligrafia epistolar i la veu que pensa, amb la fórmula més acostada al monòleg interior. Sigui quina sigui l'opció triada, la traça i l'eficàcia del narrador Moncada fa que se'n surti amb escriure en qualsevulla de les tres estratègies.

Repasant, des d'aquesta perspectiva, la trentena dels contes aplegats a *Històries de la mà esquerra* i *El Cafè de la Granota*, el lector que signa aquest paper ha trobat una bella mostra de monòleg interior a *Els dofins*; tres discursos orals, o prèdiques, un dels quals escrit, dels que flueixen sense aturador del jo que parla al tu o vosaltres que escolten (*Paraules des d'un oliver*, *L'assassinat del Roger Ackroyd* i *A l'Hèctor el que és de l'Hèctor*) i quatre soliloquis epistolars: *La sirena del Baix Cinca*, *L'estremidora confessió de Joe Galàxia*, *La Plaga de la Ribera* i *Senyora Mort, carta de Miquel Garrigues*. Traduït en termes comptables representen un vuit sobre trenta. Escrit d'una altra manera ve a dir que entre un 25 i un 30% dels contes de Jesús Moncada pertanyen al tipus de construcció que anomenem soliloqui narratiu.

És en el gruix d'aquests contes on voldria posar la lent d'augment que abans esmentava, sense descuidar, però, que són textos amb altres elements comuns enllà de la seva presentació com a soliloqui mental, oral o escrit. El més evident d'aquests elements comuns és el tractament irònic que hi campa amunt i avall, no només en les vuit peces triades sinó en bona part de tota la narrativa curta moncadiana. A vegades, aquesta ironia patina per la subtilesa elegant, un pèl tocada i posada d'*Els dofins*, o en la tendresa estricta de *Senyora Mort, carta de Miquel Garrigues*; mentre que, en altres títols, la situació desemboca en opcions clarament humorístiques i insòlits cops d'efecte com els que es poden resseguir a *La sirena del Baix Cinca*, *Paraules des d'un oliver* i *La Plaga de la Ribera*. I si la ironia més o menys matisada és patrimoni de tots els contes esmentats, la meitat també convergeixen, ni que sigui de manera tangencial, a ponderar la gràcia de vells oficis com els de forner, barquer, agutzil pregoner i carter. Ara només emfasitzaré els dos darrers, atesa la importància que tenen en els contes respectius i perquè, en tots dos casos, s'hi pondera l'excel·lència a la qual han arribat els seus protagonistes com a

treballador de correus (*A l'Hèctor el que és de l'Hèctor*) o en el desaparegut ofici municipal d'agutzil pregoner a *La Plaga de la Ribera*.

En el primer cas, qui parla és l'alcalde de Cantalaigua, el dia de la jubilació de l'Hèctor Riols, carter exemplar d'aquell poble de la Ribera. Ho era tant, d'excel·lent, que mai no va permetre que sortís del poble cap carta amb faltes d'ortografia. I és just en aquests termes que l'ensabona l'alcalde: *Perquè –digueu-me-, què s'hauria fet de la nostra ortografia, de la nostra sintaxi sense la seva vigilància que mai no defallia, sense el seu mestratge implacable? No vull ni pensar-ho! Qui sap com escriuríem a hores d'ara! Potser, encara pitjor que els de Vilaperdiu! Que fàcil és criticar! Però, quan va eixir del terme municipal una paraula, només una, amb la més mínima falta? Mai de la vida! ¿Qui no s'ha trobat un altre cop a casa la carta que havia llençat el dia abans a la bústia, amb les faltes d'ortografia i les frases incorrectes marcades amb llapis vermell, junt amb una nota severíssima de l'Hèctor, exigint-ne la repetició? ¿Qui no ha d'agrair a la seva escrupolositat gramatical un condol més sentit i sense castellanismes, una declaració d'amor més apassionada i convincent, un anònim més punxegut i sagnant, una ensarronada més subtil? Amb quins diners es pot pagar això?*²

També l'agutzil i pregoner Jeroni excel·leix per la seva estricta dedicació a un ofici on porta ja trenta anys d'exercici. El lector, en el present de la narració, el troba redactant una carta al director de presó de Lleida buscant un centre d'aprenentatge, una mena d'escola de formació professional, per a un delinqüent vocacional que està de pega, un pobre noi que té mala sort i no se n'acaba de sortir en l'opció que ha triat: l'ofici de delinquir. Per presentar-se com a home de bé davant del director de la presó de Lleida, el funcionari municipal parla de la seva feina i del foterol d'anys *sense que ningú, ni paisà ni foraster, tingui res a dir de mi pel que fa a bona conducta pública i privada i serietat en la feina; cosa de la qual no tothom pot alabar-se, perquè corre cada pinta d'agutzil per aquests pobles de la rodalia que fa caure la cara de vergonya a les persones amb senderi; gent sense vocació, senyor director, dropos que no estan pel que celebren (...)* I quan l'agutzil s'ha de transvestir de pregoner també és per deixar clar que s'hi aplica tant com pot: *Ja em poden venir amb el pregó que vulguin, per difícil que sigui: amb un cop d'ull al paper en tinc prou; em miro a l'espill perquè la presència hi fa molt, i un botó descordat o la corbata torta*

² Jesús Moncada, *A l'Hèctor el que és de l'Hèctor*, dins *Històries de la mà esquerra*. Barcelona, La Magrana, 1981. Pàgs. 149-153.

*poden fer fracassar la veu més repolida-, agafo la corneta i au, a la feina! I pot apostar el que vulgui que, si pregono sardina fresca aquell dia tothom en menja, perquè a la gent li agafen saliveres només de sentir-me pregonar-la a les cantonades (...)*³

Totes dues històries acaben amb un estirabot genial, una estranya barreja d'ingenuïtat, humor i enginy. L'alcalde que fa l'apologia de l'Hèctor, el carter xafarder i gramàtic, acaba descobrint al lector i als convilatans que el discurs que pronuncia ha estat redactat pel mateix Hèctor, i en el cas de l'agutzil Jeroni, no deixa de ser sorprenent que sigui un home d'ordre, un funcionari municipal, qui demani al director d'una presó l'acolliment d'un delinqüent vocacional –La Plaga de la Ribera-, un tipus que vol ser malfactor professional, al qual, però, li falta escola i no té sort. Tot i això, no és tracta pas d'una petició d'acolliment per purgar les penes, sinó per aprendre l'ofici. L'agutzil està convençut que, a la presó, convivint amb altres delinqüents coneixerà millor els secrets i les trampes de la feina: *a veure si entre tots donem una empenta a aquest ganàpia i en fem una persona de profit!* Senzillament genial, com aquell prodigi de relat de Cervantes que és *Rinconete y Cortadillo*, on un dels protagonistes pregunta a l'altre, amb tota la cortesia del món, quin és el seu ofici i aquest li respon que és lladre per a servir a Déu i a vostè.

UN MÓN D'INGENUÏTAT I TENDRESA

Així com el discurs d'autoensabonament preparat pel mateix Hèctor Riols demostra l'afinada intel·ligència d'un espavilat que sap dur l'aigua al seu molí, la carta del municipal Jeroni té un notori gruix d'ingenuïtat que també és fàcil de copsar en dos altres contes epistolars: *Senyora Mort, carta de Miquel Garrigues* i *La sirena del Baix Cinca*. En el primer cas, el barquer Miquel Garrigues es troba, per mor de la dinàmica del temps, que ha hagut de canviar d'ofici perquè la construcció d'un pont sobre l'Ebre ha fet desaparèixer el pas de barca que menava. Ara treballa a la mina, que és tota una altra cosa, però enyora profundament l'antic ofici de passar gent d'un costat a l'altre del riu. Fins que, un dia, l'atzar li presenta una opció de futur: l'apotecari del poble, que és pintor a estones perdudes, li demana el parer sobre la barca que surt en un quadre que acaba de pintar. A més d'opinar, el barquer sense

³ Jesús Moncada, *La Plaga de la Ribera*. Dins *El Cafè de la Granota*. Barcelona, Edicions de la Magrana, 1985. Pàgs. 11-16.

feina queda trasbalsat quan l'apotecari li explica l'escena mitològica que hi ha representat: el barquer Caront traginant l'ànima dels difunts a l'altre costat del riu dels morts. Per al bonàs de Miquel Garrigues, la llegenda mitològica esdevé revelació i, aquella mateixa nit, sense dubtar-ho gens, decideix escriure la seva carta: *¿què perdries, Miquel, fent una carteta a la senyora Mort, que deu ser l'encarregada d'aquest assumpte, demanant-li plaça de barquer per quan t'arribi l'hora de tocar el dos d'aquesta vida?. Per aquesta raó, senyora, li faig aquestes ratlles, a fi que em tingui present quan arribi al cas. No és que jo vulgui prendre la plaça al senyor Caront, però el vaig veure tan cascadot i vell al quadre de l'apotecari, que em pareix que no li aniria malament que algú el rellevés del servei de tant en tant, encara que només fos els dies festius (...) Només li demano, senyora, que em posi a prova; no quedarà decebuda⁴.*

El soliloqui epistolar de Miquel Garrigues, escrit des de la més cànvida innocència, no amaga cap altre roc a la faixa que no sigui la tendresa i el candor de la pròpia ingenuïtat. Ben diferent de la perspectiva amb què Gregori, el forner de *La sirena del Baix Cinca*, escriu al president de la Generalitat. Ja d'entrada, aquest altre conte epistolar acota de manera clara el seu to i intenció. El forner, que és una ànima de càntir, es presenta donant per fet que el president de la Generalitat ja el coneix perquè n'hi ha parlat l'Heracli Planes, *aquell xicot del poble que fa de xofer, que va sovint a Barcelona a dur carbó de les mines d'aquí i és carn i un gla amb vostè*. Només amb aquesta entrada, el lector en té prou per mesurar que la cosa no pot rodar fina, que aquest Gregori és un pardal i l'Heracli un fuet tan espavilat com el carter Hèctor Riols. La carta i el conte entren d'immediat en matèria –deliciosament costumista- i qui llegeix es troba amb un Gregori que escriu, a més de fer de forner, i que és autor d'una peça de teatre, *La sirena del baix Cinca*, per a lluïment de la seva dona que hi fa de protagonista. L'assagen, amb amics i parents, al mateix obrador del forn, en acabar la jornada laboral, i fan servir, com a improvisat escenari, el taulell d'apanar. El dia x som prop de Pasqua, l'obrador ha estat tot el dia un batibull de treballs i neguits per la munió de dones que han vingut a enfornar les seves mones i, al vespre, quan assagen, la protagonista rellisca en una clara d'ou i es clava una senyora patacada: *sort vam tenir, senyor president, d'unes trosses de savina que hi havia a terra, que van esmorteir el cop; si no, s'hi queda. Ahir el metge*

⁴ Jesús Moncada, *Senyora Mort, carta de Miquel Garrigues*. Dins *El Cafè de la Granota*. Op. Cit. Pàg. 41.

li va enguixar el braç esquerre (...) El doctor diu que n'hi ha, pel cap baix, per dos mesos⁵.

En aquest punt de la carta, just després de l'accident que la motiva, el to faceciós que, des de bon començament, tenia *La sirena del Baix Cinca* entra en la recta abonada de l'acudit i la hilaritat més estripada. El pobre forner Gregori és, efectivament, un il·lús que, malgrat escriure a estones perdudes, no té ni el benefici de poder anat penjat del lirisme i la tendresa del barquer Miquel Garrigues. L'Heracli Planes li pren el pèl de la manera més oberta, descarada i evident, però això només ho sap el lector, i l'encaterinat Gregori mai no ho arriba ni a sospitar. Per aquesta raó, el tram final de la carta no fa sinó afegir dosis més gruixudes de divertiment i de gresca. *En resum, que estic ben amoïnat, continua la carta del forner dramaturg, només m'ha faltat la visita de l'Heracli Planes per acabar d'atabalar-me. Ell ja m'havia dit que a Barcelona es parla molt de La sirena del Baix Cinca. Veus volanderes han escampat que l'obra –mal m'està el dir-ho- és una peça inspiradíssima, d'allò que no n'hi ha (...) A l'Heracli el tenen fregidet; es tan conegut que l'aturen pertot arreu – a la plaça de Catalunya, a les Rambles, al port- per demanar-li'n notícies. (...) Ara el que l'Heracli no m'havia explicat mai, fins avui, és que vostè, senyor president, tenia la intenció de venir a l'estrena, perquè no es volia perdre l'obra per res del món! M'he quedat de pedra picada, amb la pala a la mà, i si no arriba a ser allí l'Heracli, se m'hauria socarrat una fornada sencera de llonguets!*

La carta i el conte es tanquen amb l'ajornament de l'estrena i algun altre detall sucós (*Quant a anar a fer l'obra a Barcelona, ara per ara no m'hi puc comprometre*), per a reblar el clau de manera definitiva en un impagable "post scriptum" que dona la mida fins a quin punt l'Heracli es passa d'espavilat, mentre el pobre Gregori continua demostrant que és un tipus d'allò més ingenu i curtet de gambals.

FER-SE L'ESPAVILAT DES D'UN OLIVER

En els contes que fins ara he anat esmentant, es dibuixen dues modalitats de personatge: els massa espavilats i els ingenus, els barruts del tipus Hèctor Riols i Heracli Planes, i els més incauts del model Jeroni, l'agutzil; Gregori, el forner, i Miquel Garrigues, el barquer, cadascun amb nivells diferents de candidesa, puerilitat

⁵ Jesús Moncada, *La sirena del Baix Cinca*. Dins *Històries de la mà esquerra*. Op. Cit. Pàgs. 97-102.

i innocència. A la tropa dels barruts pertany també el propietari anònim de la veu que protagonitza *Paraules des d'un oliver*, un pagès que aprofita per plomar la propietat dels altres i, pescat *in fraganti* per l'amo de la finca on roba, ha de justificar què carai hi fa enfilat dalt d'una olivera i a punt de deixar escurada tota la propietat. El soliloqui de l'intrús es concreta en un assaig de justificació i una voluntat argumentativa sobre dues raons de base, i una actitud de pocavergonya militant. Les raons són una antiga amistat del presumpte lladre i l'Isidre, el propietari, i una suposada falta de temps del mateix propietari per ocupar-se com cal de la finca, atès que l'Isidre fa de botiguer i va sempre atrafegat rera el taulell. Sobre aquests dos supòsits argumentatius i la torna d'una exemplar fatxenderia, l'intrús pretén dissimular el seu robatori convertint-lo en un afer altruista, només com qui fa un favor desinteressat a un vell amic: *guaita els sacs: com a mínim hi ha vint dobles d'olives; tindràs oli per tot l'any, no et pots queixar xiquet. Ara, no has d'agrair-me res; d'això, ni parlar-ne. Ho he fet per amistat i prou. Sempre que passava vora d'aquests bancalets, camí del meu, se m'encongia el cor, m'amoïnava. "Aquest Isidre! –em deia jo-. Aquí té uns olivers d'allò tan ufanosos i segur que ni se'n recorda. Però, és natural; si es passa el dia darrere el taulell de la seva botiga despatxant cigrons i patates, ¿com ha de pensar en aquest bocí de terra que va heretar del seu oncle Tomàs? (...) I és una llàstima, perquè aquestes olives, una de dues: o es faran malbé o qualsevol pocapena les hi afaitarà.*"⁶

Per sort, el barrut no se'n surt, en aquest cas. L'Isidre no és cap babau, no se l'ensarrona fàcilment i opta per un joc de garrotades com a mesura ideal per a fer-se entendre del pinxo que li l'afaita les oliveres: *Però, que fas, Isidre, perquè agafes el meu bastó, que pretens? Escolta'm Isidre: guaita que t'equivoques, que la marres de mig a mig! Et juro per la memòria del meu pare i per la salut dels meus fills que pensava dur les olives a casa teva! No en facis cas del que xerra la gent que em vol veure penjat (...) Deixa el bastó Isidre, pel que més vulguis. Ai! Que em faràs caure de l'oliver i em trencaré el bescoll! No et perdís, Isidre, que després et penarà! Recorda que vam anar plegats a la batalla de l'Ebre ...!*

També té una resposta violenta el protagonista del monòleg *L'assassinat de Roger Ackroyd*, dins d'*El Cafè de la Granota*, un conte que és una divertida barreja de vida i literatura. En aquest cas, el monòleg llisca per la declaració que Damià, el

⁶ Jesús Moncada, *Paraules des d'un oliver*. Dins *El Cafè de la Granota*. Op. Cit. Pàgs. 22-24.

protagonista, un tipus nerviós i geniüt, fa davant del jutge de pau per respondre de l'escopetada que ha endegat a Teodor de Peris per culpa de la lectura. Damià és un lector voraç de novel·les de misteri i un seguidor entusiasta de les indagacions d'Hercules Poirot. Teodor de Peris, que ho sap i l'ha vist tan penjat de la lectura, s'ha fet el graciós i s'ha passat de llest anunciant-li, a posta, el desenllaç. L'indignat Damià ha reaccionat amb un tret d'escopeta que, per sort, ha anat a parar a l'anca de la pobra somera del Joanet Cistella.

La majoria d'aquests contes participen d'un mateix caliu i ambient popular, són històries d'aire costumista que tenen un marc geogràfic i humà comuns, amb l'excepció, potser, de *L'estremidora confessió de "Joe Galàxia"* (*Història de fulletó*), d'*Històries de la mà esquerra*. Es tracta d'un relat en forma de monòleg epistolar, amb subtils elements de tendresa que el poden posar en paral·lel a altres contes esmentats, però en aquest cas em sembla que en resta al marge si ens atenim a un punt cabdal de la narrativa curta de Jesús Moncada, el d'una geografia física i humana relacionada amb l'Ebre i la vella Mequinensa. El marc d'aquest darrer relat se'n surt, es mou per un ambient de circ, i només fa recordar una certa vinculació amb el moll de l'os moncadià pel cognom real de l'artista Joe Galàxia que, de veritat, es diu Estanislau Dellasegre.

* * * * *

Tanco el paper i deso la lupa. Si he de dir la veritat, em cal afirmar que ha estat pel pur plaer de la relectura que m'he acostat de nou als contes de Jesús Moncada, més que no pas fer l'esborrany de cap estudi literari o apuntar-ne estratègies d'estructuralisme narratiu. Només el plaer detallat de la relectura i prou! En aquest sentit, participar en aquest número d'homenatge ha estat l'excusa per tornar a transitar pels seus contes, per fruir-los novament, per comprovar que el pas del temps només contribueix a millorar-los en molts aspectes i per constatar, una altra vegada, la gràcia de la seva llengua literària i la força del seu món narratiu. Han passat més de vint anys d'ençà la seva publicació, però encara guarden, intactes, el valor i les virtuts que han convertit Jesús Moncada en un clàssic del segle XX.

Isidor Cònsul